

«når
det
guddommelige
streifer
deg»

Ann Helene Bolstad Skjelbred

Fra svarene på spørreliste nr. 162
Julehilsen 1997

neq

Omslag og layout: Eli Irene Johnsen Chang, NEG
Trykt ved Universitetet i Oslo
ISBN 82-91161-15-1
ISSN 1500-0966

«NÅR DET GUDDOMMELIGE STREIFER DEG»¹

Ann Helene Bolstad Skjelbred

Visst finnes det engler! Engler hører juletiden til. Hvitklede skikkelser med vakre, uskyldige små barneansikter og store vinger pryder stuebord, julekrybber og et og annet utstillingsvindu i disse dager. Men de bibelske beretninger om englesang på Betlehemsmarkene betraktes ofte som vakre eventyr fra en fjern fortid. I dag hører vi lite om disse himmelske vesener som Bibelen forteller var «Guds budbringere».

Slik var ingressen til et oppslag om engler i Aftenposten for ti år siden (20/12 86). Omtrent et tiår senere har den samme avisen et oppslag med tittel *Engler i luften* og i ingressen gis det en kjapp oversikt over vår tids interesse for engler:

Engler på teletorvet, i bøker, på kortstokker, i parfyme og på CD'er. Til og med englelære på universitetet. En bølge av engler skyller over oss. For også engler kan være kommersielle (16/8 95).

I vår kultur har englene først og fremst vært knyttet til religiøsitet, til barnetro, juleevangeliet og andre bibelske fortellinger, - til tro og verdier som har med religiøsitet og fromhetsliv å gjøre. Oppslagene viser med all tydelighet at i løpet av knappe ti år er også tro og verdier blitt gjenstand for kjøp og salg i det moderne konsumsamfunnet.

Interessen for engler i det moderne samfunnet kan bunne i en jakt på noe som er annerledes eller morsomt for 1990-tallets mennesker, enten det er snakk om engler som symbol eller som dekorasjon. Som *pynt* er englene ikke lenger bare småpene, de kan også være rampete. I dag finner vi på markedet en gutteengel i keramikk som er utstyrt med jeans og bar overkropp, mens venninnen har capsen på snei og er ellers bukseløs. Heller ikke reklamen behandler englene med den tradisjonelle religiøse respekt, men viser at dagens samfunn åpner for humor der alvor og tidligere var så godt som enerådende. Popbransjens nese for at sentimentalitet og følelser selger gjør englene med det de står for til en nokså opplagt del av varetilbudet. Fokuseringen på engler, særlig i det moderne mediasamfunnet, er både utbredt og mangesidig (Köstlin 1994).

Moderne mennesker er på stadig leting etter seg selv. Markedet tilbyr et rikholdig utvalg av bøker og kurs med oppskrifter på personlig selvutvikling. Her har englene også fått en plass etterhvert.

Engel betyr sendebud. I religiøs betydning er engelen den du kan prate med for å komme i kontakt med Gud. Men englene kan også brukes som

ÅRET SOM ER GÅTT

Året 1997 har bragt oss en ny kollega her ved NEG på Blindern: Dr. philos. Ann Helene Bolstad Skjelbred. Men om Ann Helene er ny her på kontoret - så er hun en erfaren NEG-kjenner. Hun har brukt vårt materiale i flere bøker og artikler gjennom årene.

I 1992 sendte hun ut en spørreliste gjennom NEG - nr. 162 Religiøs erfaring. Vår julehilsen i år er en artikkel basert på deler av det spennende svarmaterialet som kom inn.

I 1997 har vi sendt ut 4 spørrelister - samt mottatt svar på spørrelister fra tidligere (antall svar pr. 9.12. i parentes).

des. 1996:	173 «Blomsteralter»	(141)
des. 1996:	S32 Labyrinter	(142)
mai 1997:	174 Russetid - russeklær,	(117)
mai 1997:	S33 Kometer	(117)
sept. 1997:	175 Sopp og bær	(152)
sept. 1997:	S34 Diana - Prinsessen av Wales	(74)
des. 1997:	176 Utveksling av tjenester	(0)

Vi arbeider jevnt og trutt med å verve nye skrivende medarbeidere og har de siste årene fått kontakt med mange, særskilt gjennom Dagbok-prosjektet.

I mai i år kom boken «En dag i Norge» ut på Pax forlag. Bi Five Magnus hadde ansvaret for utvalg og redaksjon og boken fikk hyggelig omtale flere steder. Vi er godt fornøyd med den!

Karin Solberg fullførte i 1997 registreringen av NEG's fotosamling. Vi har også igangsatt registrering og tilrettelegging av flere mindre enkeltsamlinger i arkivet: NEG's boksamling, materialet «Norsk mat», utklippsmaterialet etter Andreas Ropeid vedrørende kristelige foreninger, emissærer og bedehus, samt rydding og tilrettelegging av de 16 000 dagboksbrevene. Jeg skal hilse og si at de tar plass!

Mot slutten av året er vi også godt i gang med utarbeiding av ny 5-års plan for NEG - for årene 1998-2002.

Vi takker våre venner og medarbeidere for året som er gått!

Vennlig hilsen
Anne Moestue

et sendebud i dialogen med deg selv. Du kan tro at englene finnes, slik jeg gjør. Men du kan også bruke englene som en teknikk. Å finne sin egen skytsengel er som å skaffe seg sin egen «Knerten» - en venn å betro tanker du ikke får til å si høyt

uttaler en kvinne som etter en alvorlig sykdom startet et ressurs-senter for «folk som ønsker å jobbe med egen motivasjon. Englekursene er en del av senterets tilbud» (Kvinner og Klær 48/95). Sammenligningen med «Knerten», Lillebrors venn i skikkelse av en menneskelignende kvist i Anne Cath Vestlys barnebøker, plasserer skytsengelen i en moderne posisjon. Ikke som en himmelsk hjelper, men som et individuelt skapt produkt. Reelt nok for den som har skapt det, en alltid positiv og forståelsesfull venn for den som kjenner seg liten i verden.

Englene egner seg som symbol fordi de kan personifiseres og dermed lett tenkes og framstilles på forskjellig måte i bilder. *Råstoffet* til englenes plass i det moderne samfunnet finner vi i mytologi og religion, kunst og litteratur (f.eks. Burnham 1990; Godwin 1990), i barnetro og religiøse erfaringer. Som mangetydig symbol blir den plassen englene har i en religiøs sammenheng lett borte eller usynlig i det moderne samfunnet. I religiøse fortellinger, derimot, står englene i en videre kontekst, de er en del av en virkelighetsforståelse som handler om at guddommelige krefter er aktive i menneskers liv. I denne artikkelen skal jeg se på en samling fortellinger om religiøse erfaringer, hvordan de står i forhold til det vi tradisjonelt kaller *folketro* på den ene siden og på den andre siden til interessen for engler i det moderne samfunn. Men først kort om materialet som danner basis for analysen.

Religiøse erfaringer

I 1992 sendte Norsk etnologisk gransking (NEG) ut en spørreliste kalt *Religiøse erfaringer*. Hovedvekten var lagt på folks fortellinger om dette temaet. Det kom noe over 100 svar fra de faste informantene og bare et par var negative eller aggressive over at det i det hele tatt ble sendt ut en liste med et så dumt eller forkastelig tema. I svarene som kom inn kan vi skille ut ca 95-100 fortellinger om *egne* opplevelser av å ha opplevd eller sett Gud, Jesus, engler og Den onde, eller av å ha en konkret opplevelse av synd og straff, av styrelse, bønnhørelse, englevakt og av å ha fått svar gjennom mannakorn eller bibelvers. I tillegg er det mange fortellinger som folk har hørt av noen av sine nærstående. Fortellingene, både de som gjengir folks egne opplevelser, og de som refererer til hendelser fra et levende fortellerrepertoar i familien og miljøet, står i en enda videre kontekst av det folk har hørt eller lest om temaet: «dessuten har jeg lest...». Ikke alle de som svarer beskriver seg selv som aktive deltakere i religiøse møter, gudstjenester eller foreninger, men langt de fleste har en positiv holdning til kristen tro og virksomhet, enten de tilhører statskirken, som er de fleste, eller er medlemmer av en frimenighet.

Ondskap og kulde

Etter som han nærmet seg, ble det kaldt rundt meg. Da han kom opp på trappen frøs jeg så jeg skalv og hårene sto rett opp på armer og legger. Det var en følelse jeg aldri har hatt, hverken før eller siden. La meg legge til at jeg er ikke lettskremt, dessuten satt mannen min i bilen. Jeg var som lammet da han strøk like forbi meg, men ettersom han fjernet seg fra meg løsnet det igjen og jeg kunne gå ned trappen og til bilen.

Beskrivelsen er del av en fortelling om et møte med et menneske som utstrålte ondskap. Fortellingen er svar på spørsmålet om opplevelser av å ha møtt eller sett Den vonde. I materialet som helhet er djevelen som et ondt vesen nærmest fraværende i fortellingene om religiøse erfaringer. Unntaket er fortellinger som kopler spiritistiske seanser med å se djevelen.²

Det onde kan imidlertid være knyttet til andre mennesker, slik fortellingen over beskriver. Den knytter på den ene siden an til eldre folketro og fortellinger om onde mennesker og hvordan de virker på andre. Men i motsetning til eldre folketro, har denne fortellingene ingen tilknytning til djevelen. I stedet er den i pakt med et moderne syn på hvordan ondskaper manifesterer seg. Det onde manifesterer seg i et møte med et menneskes iboende onde egenskaper, dets psyke så og si. Kvinnen innleder med å fortelle om et besøk i en gammel norsk kirke. I svalgangen rundt kirken var det stilt opp en rekke gamle gravsteiner som hun gikk og så på. Der møtte hun en fremmed mann som var på vei inn i kirken, og kvinnen gir sin malende beskrivelse av den kulden han omga seg med.

Hun fortsetter med å fortelle at hun har vært i den samme kirken to ganger senere for å kontrollere om det var noe spesielt akkurat med denne kirken, uten at det skjedde noe unormalt. Men legger til:

Det var ikke bare det at det ble kaldt rundt meg, skjønt det er jo merkelig nok en varm sommerdag, men det var noe så uhyggelig, noe mørkt, jeg kan ikke forklare det annerledes. Men for meg sto det helt klart i forbindelse med mannen. Han var helt alminnelig å se til. Men det var noe ondt i en sirkel rundt ham, slik opplevde jeg det.

I fortellingen er det onde karakterisert ved kulde, følelsen av frost, lammelse, noe mørkt. I lys av den uhyggelige opplevelsen får også innledningen i fortellingen, beskrivelsen av de gamle gravsteinene i svalgangen, et skjær av uhygge over seg.

Medarbeiderne ble bedt om å fortelle om religiøse opplevelser av synd og straff og opplevelser av Den onde fordi den tradisjonelle og arkiverte folkloren gir et så sterkt bilde av både *det onde* og av djevelen. Kristendommens forkynnelse om frelse har djevelen som en nødvendig forutsetning. I sagn og fortellinger er han delaktig i menneskers onde handlinger (Wolf-Knuts 1991) og viser seg som

en mann med hestehov på det ene benet, eller som svart hund. Han viser seg spesielt der det spilles kort eller danses. I slike fortellinger blir djevelen en synliggjøring av synden, og moralen i fortellingen er gjerne at utøverne blir skremt til å holde opp med dans, kortspill og svir. Noen slike fortellinger fins også i NEG-besvarelsene:

Et sted ikke langt fra her jeg bor, var det en liten stue hvor det brukte å møtes en del karer for å spille kort. Det var vel sikkert drikkevarer også. Det ble sikkert bannet og sverget over kortene, og en kveld en av dem så mot vinduet, fikk han se den onde selv på ruta. Det ble nok et sjokk. Så de ga seg vel kanskje mer med å komme sammen der.

Svovelprekerer, helveteslæren og trusler om djevelen, synd, straff og evig for-dømmelse har vært elementer i kristen forkynnelse for å få folk til å omvende seg. Etter den store helvetesdebatten rundt Ole Hallesby i 1950-årene, er imidlertid både helvete og djevelen blitt nedtonet. Men de siste tiårenes interesse for demonutdrivelse fra både leg og lærd (Apollon 1981; Lønning 1979; Schlink 1976; Aalen 1978) tyder på at demoner (= djevler) fortsatt står for inkarnasjonen av synd og ondskap. Ut fra interessen skulle det kunne sirkulere fortellinger om djevelen som representant for *det onde*.

De religiøse opplevelsene som er meddelt gir imidlertid få holdepunkter for det. Den innledende fortellingen danner et klart unntak. Men det onde avskrives ikke som fenomen. Mange svarer at ondskaper fins i verden, for det ser man jo hver dag. Men dette er mest som generelle betraktninger. Denne avpersonifiseringen av det onde samsvarer med de forskjellige innleggene i boken *Ondskans etnografi* (Gerholm 1993) om ondskap i et moderne samfunn. Ondskap defineres i dag som onde handlinger som igjen er et resultat av sosiale systemer eller medisinske forhold. Det gir seg utslag i at vi samlet sett kan si at i vår tid handler religiøse erfaringer *ikke* om djevelen eller ondskap. Ondskaper har veket plassen for det gode.

Godhet og skjønnhet

Den rikholdige folklore i tradisjonssamlinger og arkiver har bare få og sporadiske henvisninger til *salighet*. *Salighet* er imidlertid en uttalt forutsetning for den gode død som de mange fortellingene om det motsatte handler om, nemlig en ond død. I gjengangertradisjonen handler mange fortellinger om hvordan onde mennesker ikke får død i fred, eller om hvordan de blir tvunget til å gå igjen på grunn av den uretten de har voldt andre mens de levde (Pentikäinen 1969). De oppnår ikke salighet på grunn av sitt dårlige liv.

Dagens religiøse erfaringer forteller i stedet mye om det gode. Fortellingene som handler om å ha sett eller erfart Gud, Jesus, engler, englevakt, bønnhørelse og styrelse beskriver opplevelsen som preget av vennlighet, lys, eller varme

som strømmer gjennom kroppen, - og ro.

Det var engang før siste krig da jeg måtte gjennom en stor maveoperasjon og var engstelig. Jeg lå i et helt mørkt rom alene og ba i stillhet om mot og trygghet. Da ble rommet opplyst av et blendende lys av en utrolig lysstyrke. Jeg ble helt blendet og så slett ingenting, men jeg følte en god makts tilstedeværelse.

Opplevelser av å ha sett Gud, engler eller Jesus, personifisert i syn eller i drømme, er samlet sett få. Karakteristisk for drømmeopplevelsene er at de er personlige og individuelle, som for eksempel at Jesus i drømmen viste seg med en øks i hånden. Jesus var jo sønn av en tømmermann, men han framstilles ikke som tømmermann i kunsten. Synet i denne drømmen har neppe sin rot i bilder, slik en kan se i andre tilfeller der englene og Jesus ligner glansbilder eller reproduksjoner av malerier folk har sett. Felles for opplevelsene med å ha drømt og sett Jesus eller engler er at de er omgitt av lys, mildhet, varme og kjærlighet, og at alt omkring er vakkert:

... og det var Jesus Kristus som holdt meg trygt i armene mens vi steg og steg oppover i den klare luften, og jeg var så glad. Jeg så ned på jorden, og den var så vakker i alle sine farger, med fjellene, skogen, dalene, sletten, elvene som gyldne bånd i solskinet, og havet med gullpaljetter fra solstrålene mot blå bunn, og jeg var lykkelig, alle mine sorger var slutt.

En lignende opplevelse gjengis i en fortelling om hvordan Gud ga seg til kjenne på en direkte bønn om hjelp i religiøse anfølelser:

Hvordan kunne Gud være god og allmektig når det var så mye elendighet i verden? ... Plutselig fyltes rommet med et sterkt lys. Midt i lyset så jeg en vennlig skikkelse, men til tross for lyset så jeg ikke noen av møblene i rommet eller vegger og tak. Jeg følte ingen redsel, bare trygghet og en stor respekt.

En annen av de som svarer forteller om en opplevelse fra sin barndom.

Han var der plutselig og sat på golvet rett framfor sengebenken og så på meg. Det var ein liten barneengel, strålende vakker med fine vinger og ljose hårkrullar. Det lyste av han så sterkt at det gjorde nesten vondt i augo mine... Han smilte så vakkert til meg, og eg vart fylt av noko så inderleg godt. Med eitt reiste han seg opp, vinka til meg med handa og vart borte gjennom spegelen som hang på vegg.

Sammenhengen, hvordan situasjoner opptrer samtidig, er viktig for hvordan en hendelse tolkes. I en situasjon med sorg som undertone blir en vakker opplevelse et tegn på at det guddommelige er tilstede for å gjøre sorgen lettere. Det gud-

dommelige får dermed karakteren av å være *vakkert og godt*. Ved ektefellens dødsleie opplevde en kvinne at det en dag kom tretten hvite fugler og satte seg i et lønnetre utenfor viduet.

Dei kvitra og song dagen til ende og til glede for den sjuke. Då døden inntraff, reiste fuglane, eg har ikkje sett sånne fuglar sidan. Eg følte at det var som englar. Vil tru at det er mye mellom himmel og jord vi ikkje forstår om vi ikke har eit vake sinn.

Religiøse fortellinger

Fra innsamlinger og analyser av tradisjonell folketro vet vi at erfaringer og fortellinger tolkes som bekræftelser på troen (Honko 1971). Lauri Honko bruker spenningsladete arbeidssituasjoner til å eksemplifisere samspillet mellom tro, opplevelse, tolkning og memorater,³ men hans teori for hvordan slike fortellinger er kilder til studiet av folketro kan anvendes like godt på udramatiske situasjoner og handlinger. Langt på vei bygger tro på et virkelighetsbilde der det foregår et stadig samspill mellom tro og erfaring, på at troen bekrefte av erfaringene og ved at fortellingene om erfaringene utgjør bevisbyrden for at troen er rett. Med distinksjonen *religiøse* avgrenses fortellinger til å gjelde slike som er knyttet til kristen tro og erfaringer. I folkloristisk terminologi kalles de *religiøse memorater* (Kvideland 1990).

Man kan stille spørsmålet om vekkelseskristendommen, med vekt nettopp på enkeltmenneskers konkrete opplevelser av møtet med Gud, invaderte og overtok arenaen for fortellinger med opplevelser og forklaringer på møte med hulder, nisse, skrømt. Folklorens tradisjonelle fortellinger kom i skyggen eller ble helt borte, mens de religiøse erfaringene og fortellingene om dem kom inn i stedet.

I det moderne og pluralistiske samfunnet ser vi både endringer og *utvidelser* på arenaen for opplevelser av det uforklarlige, i opplevelser og fortellinger innenfor f.eks. new age-bevegelsen.

Bønnhørelse, styrelse, englevakt

Ordlyden i spørrelisten fra NEG gir langt på vei rammene for hvilken sammenheng svarene må ses i. Listens emnetittel *Religiøse erfaringer* ble valgt for å fange opp holdninger og erfaringer formulert i fortellinger om opplevelser av det gode eller det onde knyttet til kristen-religiøs tro.

Men begrepene bønnhørelse, styrelse og englevakt binder opplevelsene til en kristen-religiøs kategorisering som kanskje ikke er naturlig for alle. I andre sammenhenger ville sannsynligvis en del av de som har skrevet om sine erfaringer om bønnhørelse, styrelse og englevakt kalt dem for intuisjon, følelser, var-

sel. Et par av de som svarer formulerer seg da også med et *la gå* når det gjelder å kalle opplevelsene englevakt eller styrelse, men kommenterer med at det er ikke uttrykk de ellers ville brukt.

Bønnehørelse, styrelse og englevakt skiller ikke mellom helt klare kategorier av fortellinger. Et slikt skille er heller ikke viktig, fordi fortellingene har som utgangspunkt at det fins «krefter som har innflytelse over oss og kan hjelpe oss». For noen er disse kreftene diffust guddommelige, eller det guddommelige oppleves konkret som engler. Formuleringen «vi vet jo at de finnes, og at de er der» dekker begge forhold. Kreftene eller engler kan gi seg til kjenne som direkte svar på bønn, i opplevelser av tilskyndelser til å gjøre noe for andre eller som hjelp i en vanskelig situasjon.

I fortellingene går det igjen en del begreper som er typiske for det religiøse miljøet de springer ut av, og som viser den plass de har som eksempler på Guds allmakt. Mange knytter sine egne opplevelser til kommentarer som «jeg har hørt mange fortellinger om..., og selv har jeg opplevd». Flere karakteriserer sine opplevelser som *trosstyrkende*, noe som klart viser den rolle erfaringene har i fromhetslivet. I forbindelse med bønnehørelse, brukes begrepet *bønnesvar* når folk opplever at de får svar på en bønn om hjelp. Hjelpen kan være uavhengig av om svaret kommer relativt raskt etter bønnen eller om det går lang tid, og uavhengig av om man selv finner en praktisk løsning på det som har vært problemet. Tilliten til å få svar på bønn eller guddommelig hjelp når noe synes så uoverkommelig tungt og vanskelig at det karakteriseres som *avmakt*, går inn under begrepet *fortrøstning*. I vanskelige stunder kan man *gå de foldede hendes vei* og få oppleve Guds *nåde* fordi man lever *under troens øye*. Enkelte mennesker er så *åndsfylt* at deres *forbønn* virker ekstra sterkt. I en rekke fortellinger berettes det om hvordan Gud *virker i menneskene* ved at fortelleren fikk en *tilskyndelse* til å gjøre noe for å hjelpe andre.

Fortellinger og miljø

Begrepene som går igjen viser fortellingenes tilknytning til et fromhetsmiljø. Det er også andre trekk ved fortellingene som knytter dem til en helt bestemt kontekst. En rekke av dem bærer preg av at det ikke er første gangen de er fortalt, selv om det kanskje er første gangen de er skrevet ned og formidlet til en ukjent forsker. Flere gjengis som tidlige barndomsopplevelser som neppe er husket av fortelleren selv. Hun eller han må ha hørt dem fortalt om seg selv, av mor og far, og slik er de gått inn i et religiøst fortellerrepertoar: «Dette hendte meg da jeg var liten...». Kommentarer til egne opplevelser som knytter dem til andres erfaringer, er et annet tydelig tegn på at de hører til i et større repertoar. «Jeg har hørt og lest om bønnehørelse fra så mange pålitelige hold og selv er jeg og mange av mine nærmeste blitt bønnehørt så mange ganger at det hos meg ikke hersker den aller minste tvil.»

I andre tilfeller knyttes erfaringene til kjente religiøse forkynnere og deres eksempel-fortellinger på hvordan Gud viser seg. Legen og predikanten Einar Lundby er ett navn her. Gjennom sin legevirkosomhet, forkynnelse og mange bøker har han åpenbart satt dype spor etter seg. Folks egne erfaringer holdes opp mot eksempler han har gitt i sine bøker og prekener, noe som gir de egne opplevelsene en betydning ut over selvpplevelsen. På gjennomreise i Oslo, bestemte en kvinne seg til å gå på uanmeldt besøk til en tidligere bekjent.

Jeg kjøpte med blomster og kaffemat og ble svært godt mottatt da jeg kom fram sjøl om hun sto med kåpa si i hendene. "Var det derfor jeg ikke skulle ut i dag», sier hun. "Du forstår jeg forsto ingen ting i dag for jeg har hatt på meg yttertøyet to ganger tidligere i dag, men har følt at jeg måtte bare ta det av meg igjen. Eiter å ha ventet en stund sto jeg i ferd med å gjøre det tredje forsøk.» Jeg var og er svært glad for det for det var siste gangen vi traff hverandre, og vi hadde en lang og god prat, og det ble og naturlig å snakke om Guds ledelse og vår lydighet og mye om dr. Lundby som vi begge kjente godt.

Tilknytningen til en slik åndelig leder gir fortellingene verdi også som vitnesbyrd, dvs at de kan bli, og sannsynligvis er blitt brukt i religiøs sammenheng som del av en uformell form for forkynnelse om Guds makt og vilje som foregår overfor andre i menigheten og omgangskretsen. Som vitnesbyrd er det ikke likegyldig hvordan erfaringer tolkes og gjenfortelles (Goldstein 1993; Lawless 1988). Fortellingene får derfor gjerne et enhetlig preg både i struktur og innhold.

Fortellinger om religiøse erfaringer inngår i en rikholdig religiøs litteratur som blir brukt til andakter og opplesning både privat og ved religiøse møter og sammenkomster, blant annet i misjonsbeskrivelser og oppbyggelige bøker og i medlemsblad gitt ut av både indremisjonske og ytre misjonske organisasjoner. Jeg skal vise til et par bøker som har vært lest av mange. Henrik Schei, kjent religiøs helbreder under tilnavnet *Losen* gir f.eks. i boken *Overnaturlige helbredende nådegaver* mange eksempler på hvordan bønn til Gud har makt til å helbrede og på at mennesker har en skytsengel (Schei 1948:63-67). *Gud i hverdagen* (1965) av pinseforstanderen Johs. Ludviksen er en annen flittig lest bok. Det samme er Arne Sæters *Når himmelen svarer. En samling vitnesbyrd om bønnehørelse* (1957). Gjennom opplevelsesfortellinger med beskrivelse av bønnehørelse, styrelse og englevakt gir forfatterne utallige eksempler på hvordan mennesker har erfart et guddommelig nærvær i livet sitt.

Det er stort sett hverdagslige hendelser folk forteller om som svar på spørsmålet om religiøse erfaringer. I andre sammenhenger, uten å være svar på en spørreliste, ville opplevelsene blitt karakterisert som tilfeldige hendelser. En del tar da også slike forbehold, men velger å gjenfortelle sine opplevelser som en *religiøs erfaring*. Men i det store og hele er det ikke snakk om å ta forbehold. Opplevel-

sene tolkes inn i den store sammenhengen, som konkrete beviser på Guds og troens makt. Det kan dreie seg om å sitte på jaktpost og be Gud om å få skudd på elg, at ting er blitt borte, at man ved et uhell har sluppet skurekluten ned i toalettet og fått tette rør, men har fått hjelp til å finne tingene igjen og til å åpne avløpsrøret. Men oftest er det snakk om guddommelig hjelp i større kriser, til å finne bortkomne barn, ved sykdom, ulykker eller krigshendelser. Hjelp til å velge ektefelle, til å få arbeid, leilighet, til å få barn, er også med i den rekken av problemer eller vanskelige valg som fortellingene beskriver. Også i mer følelsesmessige forhold som angst, tvil og depresjon, har man fått hjelp etter å ha lest i Skriften, ved bønn eller forbønn. For den som tror at det er et guddommelig svar å få, behøves ikke engang en direkte bønn om hjelp. Gud kan gi svar likevel.

Vi var barnløse i 7 år. En dag jeg satt på et kristent møte talte Gud til meg og sa at det det ble talt over denne kvelden ville gjelde meg. Min glede var derfor stor da møtelederen hadde valgt teksten om den barnløse Sakarias i templet. Ett år senere hadde vi vårt første barn.

Denne måten å forstå virkeligheten på finner vi ikke bare innenfor vekkelser eller opplevelseskristendommen eller i de innsendte fortellingene. Antroposofen Dan Lindholm gir i boken *Kjenner du din engel* (1989) uttrykk for samme tenkemåte når han bruker fortellinger om bønnhørelse, styrelse eller uforklarlig englevakt som eksempel på hvordan tilsynelatende tilfeldige sammentreff får betydning for å redde liv. Lindholm ser imidlertid ikke på hendelsene som tilfeldigheter, men som et resultat av at mennesket er med i en større enhet, og ut fra følgende resonnement: «Ingen vil falle på å forklare en plante bare ved å peke på jorden den vokser i. Vi vet at solens livgivende lys og varme er minst like nødvendig. Kunne det ikke være lignende med menneskesjelen? - At den like meget har en høyere bevissthet under seg? Vi tror det, og vi kan erfare det, - et åndelig vesensfylt hvelv over vårt liv på jord» (Lindholm 1989:12).

Noen som passer på

Mirakuløse hendelser (Kvideland 1990, 61-62) er fortellinger som handler om at en person blir varslet av å høre rop eller en stemme og redder seg unna en farlig situasjon i siste liten. En skogsarbeider hørte en gang at det ropte «Hopp ut!». Han reagerte straks, kastet motorsaga ut fra den fjellhylla der han arbeidet med å felle ei rogn, og hoppet selv etter. I siste liten, for treet sprakk og stammen slo inn i fjellet der han like før hadde stått. «Hadde jeg ikke hoppet, var jeg vel slått flat. Vil opplyse at jeg var alene i skauen. Hoppet var 2.25 meter. Da må en vel si en har englevakt.»

Englevaktfortellingene er en vesentlig del av fortellinger om mirakuløse hendelser, uten at begrepene mirakel eller mirakuløst er brukt. Det henger kanskje sammen med at *mirakel* ikke ble brukt i spørrelisten, men det kan også være at

det ikke er et ord som inngår naturlig i det norske religiøse repertoaret. I samme kategori fortellinger hører de opplevelsene som handler om at han eller hun fikk en *innskytelse* til å endre atferd og dermed reddet seg fra en ulykke. Noen kaller den typen opplevelser for *styrelse*.

Den røde tråden i de religiøse erfaringene er at de bekrefter sitt utgangspunkt: mennesket står i en større sammenheng. For mange betyr denne sammenhengen at de står i en relasjon til Gud. Det er igjen bestemmende for handlinger overfor andre og det betyr at mennesket er tatt hånd om, i smått og stort. Fortellinger både om bønnehørelse og styrelse viser dette. Men det kommer kanskje sterkest til syne i fortellingene om *englevakt*. I forståelsen av hva som ligger i *englevakt* spenner innholdet fra *ufortjent hell* i en vanskelig situasjon, til *skyttsengel* slik den er avbildet på religiøse bilder der engelen passer på barnet ved stupet, og videre til Guds reddende sendebud som opptrer i mange voksnes opplevelser og fortellinger.

Språklig kommer ordet engel fra *angelos* som betyr budbærer. I nyere norsk forekommer det i sammensetninger som mørkets engel, men ellers i sammensetninger som gir positive konnotasjoner: lysets engel, reddende engel, englebarn, englerøst, englevakt, skyttsengel, engleskare o.l. Om englene er av hankjønn eller hunkjønn, har endret seg over tid. I dag tenker de fleste seg skyttsenglene som androgyne vesener eller som kvinner som stadig hjelper, verner og trøster en i nød og fristelser.

At englene har ført en skyggetilværelse innen luthersk kristendom er en sannhet med modifikasjoner. Men påstanden kan forsvares sammenlignet med den rolle de har og har hatt innen katolisismen. Her ligger bakgrunnen for utfall som reformatoren Erik Pontoppidan kom med i skriftet *Fejekost til at udfeje den gamle surdejg* (1736) mot den plass jomfru Maria og englene hadde i folks fromhetsliv to hundre år etter reformasjonen. I angrepet på papistiske bønner og sanger gikk han også sterkt ut mot en aftenbønn som mange nålevende mennesker har vokst opp med og fortsatt bruker: «Når jeg legger meg til hvile, tretten engle om meg stå». Det er i Henrik Wergelands utforming *vi* kjenner bønningen. Pontoppidans sarkastiske kommentar til den var: «En værdiløs Bøn, som smager mere af Engledyrkelse end af Gudsdyrkelse! Men dog maa nødvendigvis den snakkesalige Overtro give den Vind i Sejlene, da den jo nemlig volder at den Sovende er vel forvaret.»

Men englene har vært der hele tiden og godt *synlig*. I utgangspunktet finnes de i rikt monn i evangeliene, og de er avbildet på altertavler i mange kirker. Som straffende engel bare i framstillinger av Utdrivelsen fra Paradiset, ellers som budbringere og trøstere og de som fører menneskenes sjeler til Gud. På de hjemlige veggene har englene vært til stede i mangt et bilde over barnesengen. Dette er bilder som er produsert i katolske land og kolportert i et stort antall også til protestantiske land i nord.

Englevakt som religiøst begrep forekommer ikke bare som billedgjøringer i de velkjente soveromsbildene, men i aftenbønner og annen religiøs diktning. Dermed går englevakt inn i en folkelig religiøs språkbruk og står for trygghet og omsorg i både liv og død. I en tradisjonssamling fra Beiarn i Nordland, har Erling Vegusdal gjengitt blant annet *Gamle Marens kveldsukk* der andre lyder verset lyder slik:

*Sett om vårt hus din englevakt,
forhindre Satans list og makt
så vi må uskadd blive (Vegusdal 1979:78).*

I nordnorsk tradisjon står religiøse sørgeviser og minneverv sterkt, og englene har en plass også der. I *Mindevers om Theodor Martinus Johnsen, Gråtådal, der fant sin Død ved Svømning 29. Juli 1874 på Gården Navjord, Beiaren*, forfattet af Dregens Fader står det i ett av versene:

*Sov sødelig, min Sønn så huld,
Med englevakt på Støv og Muld,
til Gud på nyt med Almakts bliv
Fremkaller Dig til evigt Liv (Vegusdal 1979:82).*

Om englene ikke har hatt noen framtreddende plass i den norske lutherske statskirken, har de vært til stede i opplevelseskristendommens bedehus og forkynelse. Her har engler, bønnehørelse, styrelse og englevakt helt naturlig gått inn i opplevelser av og fortellinger om hvordan Gud viser seg for menneskene.

Mange av fortellingene om beskyttelse og redning på uforklarlig vis, viser at det ikke er uforklarlig likevel sett i en religiøs sammenheng der troen på Guds hjelp og beskyttelse er grunnfestet. Den som tror, og som vender seg til Gud i bønn om hjelp når noe er vanskelig, blir ikke overrasket om han eller hun får hjelp i en eller annen form. Opplevelsene blir da det som en del uttrykker det, trosstyrkende.

Å ha *englevakt* kan derfor oppleves som en selvfølge innenfor en kristen-religiøs sammenheng, slik en kvinne forteller om hvordan hun ba englene holde vakt over sønnen hennes som lå alvorlig syk. I full tillit til at det ville de, la hun seg til å sove. Neste dag var sønnen mye bedre, helt uforklarlig etter legenes mening. Men ikke uforklarlig, og derfor ikke gjenstand for videre analyse, for moren. Andre forholder seg annerledes til opplevelsen, går den etter i sømmene og viser med det *englevaktens* uimotsigelige styrke. Følgende fortelling, detaljert og strukturert i en serie påfølgende *uforklarlige hell* viser akkurat dette:

I 1969 hadde vi ei veldig sterk oppleveling i familien vår. Ingen engler synte seg, men med "troens øye" kunne ein lett sjå inngrep frå høgare makter. Eg hadde bilen ståande eit stykke ovanfor huset vårt i vegen som

fører ned til tunet. Vegene peikar vidare nedover markene mot sjøen 2-300 meter lenger nede. Den minste var tre-fire månader gammal og låg gjerne i vogna si der vegene går forbi huset. To andre av borna våre, 3-4 år gamle, hadde kome seg inn i bilen og fått løyst alle bremser. «Nor-malt» skulle 3 born vore døde denne dagen. Men:

1. *Barnevogna sto ikkje der ho brukte å stå. Elles ville bilen ha råka ho.*
2. *Då bilen fór gjennom hagegjerdet, vart kursen «justert» slik at det som vidare skjedde, kunne skje. Rattlåset gjorde at bilen heldt stø kurs vidare.*
3. *Farten vart etterkvart stor. Undervegs kryssa bilen ein oppmura gardsveg i eit høgt svev. På nedsid av vegene tok bilen bakken på rett kjø, men fekk farten dempa.*
4. *Farten vart vidare dempa ved at bilen skrensa langs ein mur.*
5. *Bilen fekk ein mjuk stans mot ei bjørk. Borna hadde fått hjernerystelse og den eine ei kløyvd leppe då ho slo haken mot midten av rattet.*
6. *Hadde ho råka ved sida av, ville ho ha knekt nakken. Dersom bilen hadde fått gå fritt utan trinnvis «nedbremsing», ville det ha endt med ein smell som ingen kunne koma levande frå.*

I den andre enden av skalaen *tro* — *ikketro* er begrepet englevakt gått inn i dagligtalen, slik vi finner det i avisoppslag av typen «Angela med englevakt. Påkjørt og fastklemt under trailer» (Nordlys 23/10 95). Englevakt er et flittig brukt avisuttrykk som egner seg i overskrifter til denne typen hendelser. I mange sammenhenger ville det være like naturlig å bruke det mer prosaiske folkelige uttrykket *griseflaks*. I en del av det innsendte materialet finner vi nok en tilsvarende forståelse av englevakt som i avisoverskriftene. Det kan en lese ut av medfølgende kommentarer som «i andre sammenhenger ville jeg kanskje ikke kalt det englevakt, men...»

I andre kommentarer reiser fortelleren selv usikkerhet og tvil til om det opplevde kan kalles englevakt. «Vi mistet vår eldste sønn ved drukning da han var tre og et halvt år. Han hadde altså ikke englevakt. Eller kanskje hadde han det?» eller «Nei, jeg har ikke opplevd å se engler eller opplevd englevakt... Men jeg kan kanskje fortelle om en opplevelse som muligens kan karakteriseres som englevakt...» og fortsetter med en fortelling som en annen kanskje ville kalt styrelse. Den viser hvordan spørrelistens ordlyd til dels ordner i kategorier og at fortellingene ikke kan kategoriseres strengt, men går over i hverandre innenfor et større religiøst fortellerrepertoar. Eller igjen «Englevakt? Jeg vet ikke om det jeg forteller nå kan kalles for englevakt eller hell av omstendighetene».

Enkelte innledende kommentarer viser til en endring i forståelsen av englevakt: «I dag tror jeg ikke på engler i den forstand som da jeg var barn, men at det finnes «englevakt» er jeg nokså sikker på. I stedet for min barndoms engel, har jeg mere en følelse av at det er ånden av noe som har gått foran oss som trår til i kritiske situasjoner. Guds utsendinger, om man vil.» De opplevelsene fortelleren så viser til, dreier seg om et gammelt hus *med sjel*, beskrevet med stor kjær-

lighet. Den måten *englevakt* brukes som kategorisering av hendelser, svinger derfor mellom å se dem i en udiskutabel religiøs kontekst og en mer diffus kontekst av usynlige *krefter* eller *sjel*.

Fortellinger om *bønnesvar* gir også bekreftelse på at man er under guddommelig omsorg. I denne gruppen fortellinger faller både opplevelser av *forbønn* og der fortelleren har opplevd å få svar på problemer og vanskeligheter gjennom bønn til Gud, gjennom å trekke *mannakorn* med bibelvers eller slå opp i Bibelen på *måfå*, ved å høre andakt, prekener eller salmevers eller gjennom hilsener fra andre i form av bibelvers som oppleves som svar gitt personlig til dem. I de aller fleste tilfellene gjelder det sykdom og helbredelse, men også andre problemer er opplevd løst på denne måten. En del av disse fortellingene, det gjelder spesielt de som handler om hvordan man bevisst søker å finne svar gjennom mannakorn eller å slå opp i Bibelen, kan kalles *styrelse* (Kvideland 1990:63).

I det godes tjeneste

Fortellerne ble bedt om å gi eksempler på opplevelse av *styrelse*, et religiøst begrep som innebærer at mennesker handler på en slags indre befaling. Men *styrelse* brukes også som en stadfestelse i ettertid om hvordan ting og hendelser ordnet seg til det beste. I en slik sammenheng kan det være, som en forteller bemerket, en betegnelse som mer eller mindre er gått av bruk, og fortsetter: «I begge mine besteforeldres hjem ble det stadig brukt om alt fra de små og uviselige ting til spørsmål om liv og død. «Det var en styrelse», sa bestemor, og vi små skjønnte at dette hadde noe med Gud å gjøre. Men dette kunne gå på de rent dagligdagse ting som at vi fikk godvær i høyonna eller at fisken beit godt. «Det laga seg så greit at det var en rein styrelse», kunne hun si.

Det mest utpregete trekk ved fortellinger om *styrelse* er hvordan mennesker opptrer som redskap for Gud og Guds vilje, i det godes tjeneste. De kjenner på seg at de må gjøre forskjellige ting. Ofte handler det om å gå med rent materiell hjelp til andre mennesker, penger eller mat. Men 'styrelse' kan også være en tilskyndelse til å gå på besøk til noen som har det ensomt eller ondt eller ligger for døden.

Ein eldre mann vart sjuk og han følte på seg at det var slutten. Han hadde så lyst til å få snakke med meg. Folket hans tykte ikkje dei kunne ringe til meg som hadde så mye høy som skulle i hus. Men eg fekk følelse av at eg måtte slippe alt og gå, enda turen tok en time. Mannen vart så glad og lukkeleg då han såg meg. Vi snakka om vanlege ting. Om kva godt liv han hadde hatt og vore til hjelp både for sine og mange andre. Han hadde vore så uroleg for døden, men mens vi snakka var det som en stein ble tatt bort fra bringa hans. Han takka for møtet, glad og god. Om natten sovna han inn. Dette må vere noke som kan kallast Guds styring.

I antroposofen Dan Lindholms bok *Kjenner du din engel?* går slike opplevelser inn under *englevakt*. Også i fortellermateriale er grensene flytende mellom det som kalles styrelse og det som er bønnhørelse eller englevakt.

Skjønnhet og trygghet

Fortellingene om de religiøse erfaringene gir et samlet bilde av en virkelighetsforståelse der mennesket ikke er alene, men med i en kosmisk sammenheng der det både gis en mening for den enkeltes liv og der mennesket blir omsluttet av en guddommelig omsorg som stadig kommer til syne gjennom erfaringer. Synd og straff, slik vi finner det representert i fortellinger om djevelen og ondskap i det eldre tradisjonsmateriale, er så godt som fraværende i dette nye materialet. Vår tids fortellinger om religiøse erfaringer kjennetegnes av *det gode*, av trygghet og skjønnhet.

Folks fortellinger om sine religiøse erfaringer preges av en lavmælt inderlighet og tillit. Denne tilliten handler ikke bare om hva mennesket får når det står i en slik total religiøs sammenheng, trygghet konkretisert gjennom svar på bønn, å bli hjulpet i sykdom og ulykker ved bønnhørelse og englevakt, men også av *forpliktelse i tilskyndelsen* eller *styrelsen*. Dette er en forpliktelse overfor både andre mennesker og overfor det guddommelige som er betinget av at mennesket ser seg selv i en kristen-religiøs kosmisk sammenheng. Ut fra de opplysninger folk ga om sin religiøse bakgrunn og holdninger, er det klart at ikke alle de som sendte inn sine fortellinger, ser sine erfaringer i en slik sammenheng. Men opplevelsene tolkes likevel som tegn på at mennesket kan få hjelp og støtte i vanskelige situasjoner av krefter som ligger utenfor mennesket selv.

Det er kanskje først og fremst skjønnheten og tryggheten som både søkes og utnyttes i vår tids interesse for englene. Det amerikanske magasinet *Lifes* spesialartikkel om engler (desember 1995) understreker behovet for trygghet i undertittelen: «The search for meaning and comfort in the spiritual world.» Men i motsetning til den lavmælte inderlighet som preger fortellingene som ble sendt inn på spørsmål om religiøse erfaringer, har kommersialiseringen av englene ført til en støy som gjør det vanskelig å skjelve mellom det som nettopp er *støy*, og det som har oppriktighet i seg. I støyen kan det også være holdninger og opplevelser som gjør at en ikke kan avskrive moderne menneskers interesse for engler som utelukkende en jakt etter ytre effektmakeri eller med at deres uttrykk for religiøsitet skal få betegnelsen *religion light*, slik det ble formulert i et norsk radioprogram (NRK-P2 8/4 96).

Engler, og fortellinger om hvordan de berører enkeltmenneskers liv, er tema for en av de mange *englebøkene* som er på markedet og som har kommet ut i opplag etter opplag (Burnham 1990). De fortellingene forfatteren gjengir i boken handler om samme type erfaringer som de som er formidlet i NEG-materialet, og med den samme lavmælte tillit. Men alle opplevelser, også slike som i det

norske materialet er kalt bønnehørelse eller styrelse, regnes her for å være tegn på englenes eksistens. Det er mange likhetspunkter mellom fortellingene om religiøse erfaringer som ble samlet inn på 90-tallet blant overveiende kristen-religiøse nordmenn, og de som vi finner som uttrykk for en *moderne* religiøsitet i en amerikansk bestselger (Burnham 1990). En må selvsagt ta forbehold når det gjelder kunnskap om de som har fortalt om sine opplevelser, og på det punktet kan man ikke sammenligne med det norske materialet. Men ut fra en sammenligning av fortellingene, kan det ikke utelukkes at også moderne menneskers religiøsitet, som ikke alltid er konform med etablerte religiøse institusjoners lære, kan være mer enn *religion light*. Det vet vi ikke uten å ha sett nærmere på den, bak humor og underholdning, støy og kommers.

Litteratur

- Apollon, Daniel et al. 1981: *Djevleutdriverne. Eksorsisme i Norge*. Oslo
- Burnham, Sophy 1990: *A Book of Angels*. New York
- Gerholm, Lena och Thomas Gerholm (red.) 1993: *Ondskans etnografi*. Stockholm
- Godwin, Malcoplm 1995: *Engle. En truet art*. København
- Goldstein, Diane E: Troens estetikk. *Tradisjon* 23:31-38
- Honko, Lauri 1971: Memorat och folktroforskning. 187-199 i Rooth, Anna Birgitta (red.) *Folkdikt och folktro*. Lund
- Kvideland, Reimund 1990: Christian Memorates in Norwegian Revival Movements. 61-70 i Röhrich, Lutz and Sabine Wienker-Piepho (red.) *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen (ScriptOralia 22)
- Köstlin, Konrad 1994: Die Wiederkehr der Engel. 79-95 i Bringéus, Nils-Arvid (red.) *Religion in Everyday Life*. Papers given at a Symposium in Stockholm, 13-15 September 1993. Stockholm (Konferenser 31)
- Lawless, Elaine J. 1988: «The Night I got the Holy Ghost.» Holy Ghost Narratives and the Pentecostal Conversion Process. *Western Folklore* 47:1-19
- Lindholm, Dan 1989: *Kjenner du din engel?* Oslo
- Ludviksen, Johs. 1965: *Gud i hverdagen*. Oslo
- Lønning, Inge (red.) 1979: «Om verden full av djevler var...» *Demonstro og onde ånder i fortid og nåtid*. Oslo
- Pentikäinen, Juha 1969: The Dead without Status. *Temenos* 4:92-102
- Pontoppidan, Erik (1736) 1923: *Fejekost til at udføje den gamle surdejg eller de i de danske lande tioversblevne og her for dagen bragte levninger af saavel hedenskab som papisme*. Overs. af Jørgen Olrik. København (Danmarks Folkeminder 27)
- Schei, Henrik 1948: *Overnaturlige helbredende nådegaver*. Bergen
- Schlink, Klara 1976: *Engler og demoner*. Oslo
- Sæter, Arne 1957: *Når himmelen svarer. En samling vitnesbyrd om bønnehørelser*. Stavanger

- Vegusdal, Erling 1979: *Gammelt or Beiara. Folkeminne fra Beiarn III*. Oslo
(Norsk folkeminnelags skrifter 119)
- Wolf-Knuts, Ulrika 1991: *Människan och djävulen. En studie kring form,
motiv och funktion i folklig tradition*. Åbo
- Aalen, Sverre 1978: *Demonutdrivelse i Det nye Testamente*. Oslo

¹ Artikkelen er nesten identisk med den som ble trykt i *Tradisjon* 26:2 (1996)

² I NEG-materialet, et personlig intervju og i avisen Bergen Arbeiderblad høsten 1995

³ Fortellinger om egne (eller nærståendes) overnaturlige opplevelser

God julehelg * godt nytt år

Ann-Helene B. Sigebud

Eli Irene J. Chang

Anne Koenig

Norsk etnologisk gransking
Oslo 1997

ISBN 82-91161-15-1
ISSN 1500-0966